

УДК 343.359.9

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.04.3.6>

СУБ'ЄКТ ПОРУШЕННЯ ПОРЯДКУ ЗДІЙСНЕННЯ МІЖНАРОДНИХ ПЕРЕДАЧ ТОВАРІВ, ЩО ПІДЛЯГАЮТЬ ДЕРЖАВНОМУ ЕКСПОРТНОМУ КОНТРОЛЮ

Гольдберг Н.О.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права і процесу
ДУ «Київський авіаційний інститут»
ORCID: 0000-0003-1624-1944

Гольдберг Н.О. Суб'єкт порушення порядку здійснення міжнародних передач товарів, що підлягають державному експортному контролю.

У статті проведений правовий аналіз суб'єкта кримінального правопорушення, передбаченого статтею 333 Кримінального кодексу України. Систематизовані погляди науковців щодо визначення суб'єкта порушення порядку здійснення міжнародних передач товарів, що підлягають державному експортному контролю – як загального, так і спеціального, обґрунтувавши доцільність розширеного тлумачення цього поняття. Визначено коло потенційних суб'єктів, які підлягають кримінальній відповідальності відповідно до статті 333 КК України. Проаналізовано судову практику, яка підтверджує доцільність врахування професійного статусу особи та форми співучасті при кваліфікації кримінального правопорушення.

Метою статті є проведення правового аналізу правового статусу суб'єкта порушення порядку здійснення міжнародних передач товарів, що підлягають державному експортному контролю з метою удосконалення правозастосування і кваліфікації таких протиправних діянь.

В результаті проведеного дослідження зроблений висновок про те, що суб'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 333 КК України, може бути як фізична особа, яка взагалі не має дозвільних документів на здійснення міжнародних передач контрольованих товарів, так і особа, яка має відповідні повноваження, але порушує встановлені правила, а також службова особа уповноваженого державного органу, дії якої виходять за межі наданих повноважень або суперечать інтересам служби. Такий підхід узгоджується з принципами персональної відповідальності, індивідуалізації кримінального покарання та врахування реального змісту суспільно небезпечного діяння.

За умов вчинення протиправного діяння у співучасті або в рамках організованої злочинної діяльності, роль кожного учасника має визначатися з урахуванням фактичного розподілу функцій, ступеня участі та суб'єктивної обізнаності щодо протиправності дій. У разі залучення до злочину посадових осіб органів експортного контролю такі дії можуть отримати додаткову кваліфікацію як злочини у сфері службової діяльності. Такий підхід сприятиме більш точному правозастосуванню, унеможливленню уникнення відповідальності та забезпеченню захисту інтересів національної безпеки.

Ключові слова: порядок здійснення міжнародних передач товарів, що підлягають державному експортному контролю, зовнішньоекономічна діяльність, суб'єкт кримінального правопорушення, експортний контроль, співучасть, суб'єкт кримінального правопорушення, склад кримінального правопорушення.

Holdberh N.O. Subject of violation of the procedure for international transfer of goods subject to state export control.

The article provides a legal analysis of the subject of a criminal offence under Article 333 of the Criminal Code of Ukraine. It systematises the views of scholars on the definition of the subject of a violation of the procedure for international transfers of goods subject to state export control, both general and special, justifying the expediency of an expanded interpretation of this concept. It identifies the range of potential subjects who are subject to criminal liability under Article 333 of the Criminal Code of Ukraine. The judicial practice confirming the expediency of taking into account the professional status of a person and the form of complicity in the qualification of a criminal offence is analysed.

The purpose of the article is to conduct a legal analysis of the legal status of the subject of a violation of the procedure for international transfers of goods subject to state export control in order to improve the application of the law and the classification of such unlawful acts.

As a result of the study, it was concluded that the subject of a criminal offence under Article 333 of the Criminal Code of Ukraine, can be either a natural person who does not have any permits for international transfers of controlled goods, or a person who has the relevant powers but violates the established rules, as well as an official of an authorised state body whose actions go beyond the scope of their powers or contradict the interests of the service. This approach is consistent with the principles of personal responsibility, individualisation of criminal punishment and consideration of the actual content of a socially dangerous act.

In cases of unlawful acts committed in complicity or as part of organised criminal activity, the role of each participant should be determined taking into account the actual distribution of functions, the degree of participation and subjective awareness of the illegality of the actions. In the event of the involvement of officials of export control authorities in the crime, such actions may be additionally classified as crimes in the sphere of official activities. This approach will contribute to more accurate law enforcement, prevent evasion of responsibility and ensure the protection of national security interests.

Key words: the procedure for international transfers of goods subject to state export control, foreign economic activity, criminal offence, export control, complicity, criminal offence, elements of a criminal offence.

Постановка проблеми. У сучасних умовах зовнішньоекономічна діяльність держави є однією з ключових сфер державного розвитку, інтеграції до світового ринку, а також забезпечення обороноздатності. Зростання обсягів міжнародних передач товарів, зокрема таких, що підлягають державному експортному контролю, супроводжується підвищеним ризиком їх незаконного обігу, порушенням встановлених процедур їх передачі через кордон та норм національного і міжнародного права.

У зв'язку з цим, постає потреба в чіткому й ефективному правовому регулюванні механізмів контролю за такими передачами, зокрема – у сфері кримінально-правового реагування. Одним із проблемних аспектів, що впливає на ефективність правозастосування, є недостатня визначеність кола суб'єктів, які несуть відповідальність за порушення порядку міжнародних передач контрольованих товарів. Це створює труднощі в практиці кваліфікації діянь, пов'язаних із порушенням порядку міжнародних передач товарів військового призначення та подвійного використання, міжнародні передачі яких підлягають державному контролю, особливо в ситуаціях, коли такі дії вчиняються у співучасті, організованими групами, за участі посадових осіб органів державної влади, або інших осіб, які відповідальні за реалізацію експортного контролю. Окрему складність становить диференціація між загальним та спеціальним суб'єктом у межах кримінального провадження: чи може бути притягнута до відповідальності особа, яка не має статусу суб'єкта зовнішньоекономічної діяльності, або навпаки – посадова особа органу контролю, яка зловживає службовим становищем. У зв'язку з цим виникає потреба у правовому аналізі правового статусу суб'єкта злочину, передбаченого ст. 333 КК України, з метою удосконалення правозастосування, правової кваліфікації таких діянь.

Метою статті є проведення правового аналізу правового статусу суб'єкта порушення порядку здійснення міжнародних передач товарів, що підлягають державному експортному контролю з метою удосконалення правозастосування і кваліфікації таких діянь.

Стан опрацювання проблематики. Проблематику кримінально-правової охорони порядку здійснення міжнародних передач товарів, що підлягають державному експортному контролю, а також визначення ознак та меж кримінальної відповідальності за відповідні правопорушення розглядалися в наукових працях науковців, таких як: А.О. Данилевський, С.Ю. Ільченко, О.О. Дудоров, Л.М. Кривоченко, О.М. Литвак, Р.С. Орловський, І.В. Самощенко, М.І. Хавронюк, О.В. Шамара, П.Ю. Юрченко та ін. Водночас питання щодо визначення суб'єкта порушення порядку здійснення міжнародних передач товарів, що підлягають державному експортному контролю, залишаються дискусійними та потребують глибшого теоретичного осмислення і практичного опрацювання.

Виклад основного матеріалу. У кримінальному праві традиційно виділяють два основних види суб'єктів злочину — загального та спеціального. Загальному суб'єкту злочину зазвичай достатньо наявності трьох основних ознак: досягнення встановленого законом віку, осудність та фізична особа. Проте окремі науковці пропонують додати четверту — вчинення конкретного суспільно небезпечного діяння, яке заборонене кримінальним законом. Такий підхід заслуговує на увагу, оскільки доцільно було б говорити про суб'єкта кримінального правопорушення лише тоді, коли особа дійсно вчинила діяння, що підпадає під ознаки конкретного складу кримінального правопорушення. Це положення, до речі, прямо впливає із формулювання ч. 1 ст. 18 КК України, згідно з яким суб'єктом кримінального правопорушення визнається «фізична осудна особа, яка вчинила кримінальне правопорушення». Таким чином, для настання кримінальної відповідальності необхід-

но не лише наявність інших елементів складу кримінального правопорушення (об'єкта, об'єктивної та суб'єктивної сторін), але й першочергове встановлення індивідуальних характеристик особи як суб'єкта – зокрема, її віку, осудності та фізичної природи. І лише після цього варто здійснювати аналіз об'єктивної сторони та обставин справи, щоб дійти висновку, чи саме ця особа вчинила відповідне кримінального правопорушення.

У контексті аналізу суб'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст. 333 КК України, важливо враховувати як загальні положення кримінального законодавства, так і специфіку правовідносин, пов'язаних із міжнародними передачами товарів, що підлягають державному експортному контролю.

З урахуванням зазначеного, слід звернутися до авторитетної думки вітчизняних науковців, які у своїх наукових працях висвітлюють базові підходи до визначення суб'єкта такого кримінального правопорушення. Як зазначають В.В. Сташис та В.Я. Тацій «суб'єкт злочину – загальний – фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку. Це може бути як особа, яка взагалі не має права здійснювати міжнародні передачі зазначених товарів, так і особа, яка має право на заняття такою діяльністю, але порушує встановлений порядок. Частина 2 ст. 333 КК як кваліфікуючі ознаки передбачає вчинення особою такого самого діяння повторно або за попередньою змовою групою осіб (ч. 3 ст. 28 та ст. 32 КК)» [1, с. 425].

У науковій літературі наявні й інші підходи до класифікації суб'єктів злочину за цією статтею, зокрема ті, що враховують специфіку їх професійного статусу. Так, В.В. Сухонос, характеризуючи суб'єкт кримінального правопорушення, передбаченого ст. 333 КК України, поділяє «суб'єкт на загальний або спеціальний», до яких науковець відносить службових осіб спеціально уповноваженого органу виконавчої влади з експортного контролю [2, с. 481]. Подібного висновку дотримується Р.С. Орловський, який уточнює можливі варіації правового статусу особи, що вчиняє відповідне правопорушення. Науковець наголошує, що це може бути «як особа, яка взагалі не має права здійснювати міжнародні передачі зазначених товарів, так і особа, яка має право на заняття такою діяльністю, але порушує встановлений порядок» [3, с. 318].

Більш деталізоване й систематизоване визначення кола потенційних суб'єктів порушення порядку здійснення міжнародних передач контрольованих товарів пропонують С.В. Грачов і О.В. Шамара. Так, науковці роблять висновок, що «це фізичні, осудні особи, які досягли 16-річного віку та мають цивільну дієздатність, на яких у силу їх статусу покладено обов'язок отримувати дозвільні документи на здійснення міжнародних передач таких товарів, насамперед громадяни-підприємці та службові особи, керівники або члени виконавчих органів суб'єктів господарювання» [4, с. 188].

Водночас не всі вітчизняні науковці погоджуються з потребою виокремлення спеціального суб'єкта: деякі дослідники, зокрема О.О. Пономарьов, відстоюють традиційний підхід. Досліджуючи суб'єктивні ознаки складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 333 КК України О.О. Пономарьов зробив висновок, що суб'єкт порушення порядку здійснення міжнародних передач товарів, які підлягають експортному контролю, є загальним, тобто осудною особою, яка досягла 16-річного віку [5, с. 30].

Проаналізувавши наукові погляди вітчизняних науковців щодо визначення суб'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст. 333 КК України, можна зробити висновок про наявність двох основних підходів, а саме: традиційного (загальний суб'єкт) і функціонально-специфічного (виділення спеціального суб'єкта). В.В. Сташис, В.Я. Тацій та О.О. Пономарьов послідовно відстоюють загальну модель суб'єкта, яка охоплює будь-яку фізичну, осудну особу, що досягла 16-річного віку, незалежно від її професійного статусу. Водночас В.В. Сухонос, С.В. Грачов і О.В. Шамара наголошують на необхідності врахування специфіки суб'єкта в контексті регуляторних функцій держави та характеру господарської діяльності, відтак пропонують розглядати осіб, чия професійна діяльність прямо пов'язана з міжнародними передачами контрольованих товарів (зокрема підприємців, службових осіб, посадовців органів експортного контролю), як потенційних спеціальних суб'єктів.

Обґрунтовуючи наукові погляди В.В. Сухонос, С.В. Грачова і О.В. Шамари варто навести приклад судової практики. Так, у вироку Жовтневого районного суду м. Харкова від 27.02.2019 по справі № 639/842/19 розглянуто обставини вчинення кримінального правопорушення, пов'язаного з порушенням порядку міжнародних передач товарів військового призначення. Було встановлено, що «ОСОБА_5, діючи з умислом, направленим на порушення встановленого порядку здійснення міжнародних передач товарів, що підлягають державному експортному контролю, не будучи зареєстрованим в Державній службі експортного контролю України в якості суб'єкта здійснення міжнародних передач товарів, що підлягають державному експортному контролю, а також не маючи відповідних дозвільних документів з ДСЕК, вирішив здійснити міжнародне поштове відправлення з України до Російської Федерації та передати невстановленій в ході досудового розслідування особі

на ім'я ОСОБА_6, технології подвійного використання, зокрема конструкторську документацію для модернізації електропечі опору елеваторної вакуумної «СЭВЭ-3.6/20И» [5].

Узагальнюючи думки науковців, пропонується власне визначення суб'єкта порушення порядку здійснення міжнародних передач контрольованих товарів. Суб'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 333 КК України, є фізична, осудна особа, яка досягла 16-річного віку та має цивільну дієздатність, і яка безпосередньо здійснює або сприяє здійсненню міжнародної передачі товарів, що підлягають експортному контролю, з порушенням встановленого порядку. При цьому до кола таких осіб належать як громадяни-підприємці та посадові особи суб'єктів господарювання, так і службові особи державних органів, відповідальних за здійснення експортного контролю, у разі вчинення ними відповідних дій або бездіяльності всупереч вимогам закону.

Так, О.О. Пономарьов зазначає, що «службові особи спеціально уповноваженого органу виконавчої влади з експортного контролю можуть бути суб'єктами кримінального правопорушення, що розглядається, вчиненого у співучасті – як організатор, пособник або підбурювач, і за наявності відповідних ознак, це може підлягати додатковій кваліфікації як кримінальне правопорушення у сфері службової діяльності» [6, с. 30]. Це положення підтверджується практикою правозастосування, зокрема й проілюстровано відповідними прикладами із судової практики.

У вирокі Ріпкинського районного суду Чернігівської області від 04 лютого 2022 року у справі № 102988435 розглянуто обставини вчинення кримінального правопорушення, пов'язаного з порушенням порядку міжнародних передач товарів військового призначення. Установлено, що група осіб, діючи організовано та за попередньою змовою, усвідомлюючи специфіку правового режиму державного експортного контролю, здійснила постачання товарів військового призначення з Російської Федерації. Зокрема, учасники групи мали достовірну інформацію про те, що продукція російського виробництва необхідна оборонним підприємствам України для виготовлення та ремонту військової техніки, проте на території України така продукція була відсутня. При цьому обвинувачені знали про існування заборон, передбачених урядовими актами, зокрема розпорядженням КМУ від 11.09.2014 № 829-р, яким обмежено державні закупівлі у суб'єктів господарювання, що мають відношення до Російської Федерації. Також вони були поінформовані про вимоги законодавства, що регулює державний контроль за передачами товарів військового призначення, зокрема необхідність отримання спеціальних дозволів від уповноважених органів (зокрема, Держекспортконтролю). Попри це, не маючи відповідних повноважень, вони утворили стійке злочинне об'єднання, у межах якого кожен виконував визначені функції, спрямовані на незаконне ввезення та розповсюдження контрольованих товарів. Метою їхніх дій було отримання прибутку всупереч вимогам національного законодавства та загрози національній безпеці [7].

Судова практика свідчить про можливість визнання суб'єктами кримінального правопорушення за ст. 333 КК України як фізичних осіб, які діють у межах або поза межами офіційних повноважень, так і в контексті співучасті, що в окремих випадках може супроводжуватись додатковою кваліфікацією за статтями, що передбачають відповідальність за злочини у сфері службової діяльності. Така посадова особа несе кримінальну відповідальність за суспільно небезпечні діяння у сфері службової діяльності, яка може бути пов'язана зі сферою державного експортного контролю, а саме: зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 КК України); службове підроблення (ст. 366 КК України); службова недбалість (ст. 367 КК України); прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою (ст. 368 КК України); незаконне збагачення (ст. 368-2 КК України); пропозиція, обіцянка або надавання неправомірної вигоди службовій особі (ст. 369 КК України); зловживання впливом (ст. 369-2); провокація підкупу (ст. 370 КК України).

Висновки. В результаті проведеного дослідження можна зробити висновок, що суб'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 333 КК України, може бути як фізична особа, яка взагалі не має дозвільних документів на здійснення міжнародних передач контрольованих товарів, так і особа, яка має відповідні повноваження, але порушує встановлені правила, а також службова особа уповноваженого державного органу, дії якої виходять за межі наданих повноважень або суперечать інтересам служби. Такий підхід узгоджується з принципами персональної відповідальності, індивідуалізації кримінального покарання та врахування реального змісту суспільно небезпечного діяння.

Крім того, за умов вчинення протиправного діяння у співучасті або в рамках організованої злочинної діяльності, роль кожного учасника має визначатися з урахуванням фактичного розподілу функцій, ступеня участі та суб'єктивної обізнаності щодо незаконності дій. У разі залучення до злочину посадових осіб органів експортного контролю такі дії можуть отримати додаткову кваліфікацію як злочини у сфері службової діяльності. Такий підхід сприятиме більш точному правозастосуванню, унеможливленню уникнення відповідальності та забезпеченню захисту інтересів національної безпеки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Сташис В.В., Тацій В.Я. Кримінальне право України: Особлива частина. Харків: Право. 2010. 608 с.
2. Сухонос В.В. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник. Суми: Університетська книга. 2016. 375 с.
3. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т./ за ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. 103 с. Т. 2: Особлива частина. Харків: Право. 2013. 1040 с.
4. Грачов С.В., Шамара О.В. Відповідальність за порушення порядку здійснення міжнародних передач товарів, що підлягають державному експортному контролю, за кримінальним законодавством України: монографія. Київ: Видавничий дім «Артек». 2015. 286 с.
5. Вирок Жовтневий районний суд м. Харкова від 27.02.2019 у справі № 639/842/19. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/80137762> (дата звернення: 10.07.2025 р.).
6. Пономарьов О.О. Суб'єктивні ознаки складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 333 КК України *Економіка. Фінанси. Право*. 2024. № 8. С. 29–32.
7. Вирок Ріпкинського районного суду Чернігівської області від 04.02.2022 у справі № 102988435. URL: https://youcontrol.com.ua/en/catalog/court-document/102988435/?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 10.07.2025 р.).